

emri üzerine Şelmegâni ile birlikte tutuklandı. Sorgulanması sırasında hakkında ileri sürülen iddiaları reddetti. Ancak Şelmegâni'ye hakaret etmesi ve onu tokatlaması istenince buna râzı olmadı ve her şeyini üstadına borçlu olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şelmegâni ile birlikte Bağdat'ta idam edildi (1 Zilkade 322/13 Ekim 934). Başları bir meydanda asılarak teşhir edildi, cesetleri yakılıp külleri Fırat nehri- ne atıldı. Eserlerinin hiçbirinde ilhâd ve tenâsühe dair fikirlerin yer olmadığından hareketle onun bir siyasî entrika sonucu idam edilmiş olabileceği ileri sürülmüştür (Eİ² [İng.], III, 683).

Abbâsî devlet teşkilâtında görev yapan her kâtip gibi dil, edebiyat, felsefe, coğrafya, tarih, İnan ve Hint irfanı ile eski Yunan felsefesi gibi alanlarla yakından ilgilenen, dolayısıyla İslâm kültürü yanında önceki kültürlerle de vâkıf olan İbn Ebü Avn'ın günümüze ulaşan eserlerinden çok iyi yetişmiş geniş kültüre sahip bir âlim ve edip olduğu anlaşılmaktadır. İbnü'n-Nedîm onu cesur fakat akli kıt bir kimse olarak niteler. Ancak kâtiplik gibi geniş bilgi ve kültür gerektiren bir meslek sahibi olması ve önemli eserler kaleme alması bu nitelemenin doğru olmadığını ispatlamaktadır.

Eserleri. el-Kâtibü'l-Bağdâdî unvanıyla tanınan İbn Ebü Avn'ın günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü't-Teşbihât*. İbn Ebü Avn'ın Arap şiirinden seçtiği teşbih örneklerini ihtiva etmektedir. Müellif eserin mukaddimesinde daha önceki ediplerin de şiir derlediklerini, ancak bunları herhangi bir tasnife tâbi tutmadıklarını belirttiikten sonra şiirin mesel, istiare ve teşbih olmak üzere üç temel sanatı bulunduğunu, bunların en güç ve en önemlisinin derin bir düşünce, ince bir duygu ve engin bir seçme zevki gerektiren teşbih sanatı olduğunu söyler. Kur'an'daki teşbihlerden hareketle çeşitli örneklerle işaret ettikten sonra başlıca teşbih edatları hakkında bilgi verir. İbn Ebü Avn, Abbâsîler dönemine kadar tanınmış şairlerin kullandığı yaygın ve nâdir teşbihlerin başlıcalarını ihtiva eden eserini mukaddime dahil doksan iki bölüme ayırarak konularına göre tertip etmiş, ayrıca "Letâif" başlığı altında İbnü'l-Mukaffâ'nın *Kelîle ve Dimne*'si başta olmak üzere çeşitli eserlerden seçtiği mensur teşbih örneklerine de yer vermiştir. İbn Ebü Avn, eserin mukaddimesinde mesel ve istiarelere dair de müstakil eserler yazacağını söylemektedir. Arap edebiyatında edebî

tenkidin gelişme sürecinin tesbiti ve İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 296/909) *Kitâbü'l-Bedî'i* ile Ebü Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009-10'dan sonra) *Divânü'l-me'ânî*'si arasındaki dönemin anlaşılabilmesi için İbn Ebü Avn'ın bu eserde ortaya koyduğu görüşlerin iyi tahlil edilmesi gerekir. Gustave Edmund von Grunebaum, İbn Ebü Avn'ın kullandığı teşbihle ilgili terimlerin ve teşbihi tasnif gayretlerinin o günkü eserlerde bir benzeri bulunmadığını söyler (*Dirâsât fi'l-edebî'l-Arabî*, s. 121). *Kitâbü't-Teşbihât*, Muhammed Abdülmüid Han tarafından İngilizce geniş bir incelemeyle birlikte neşredilmiştir (London 1950). 2. *Kitâbü'l-Ecvibeti'l-müskite*. Yunan ve İran bilgeleriyle zâhid ve mutasavvıfların, bedevî Araplar'ın, kadınların, zarif ve nüktedan kimselerin çeşitli konularda kendilerine sorulan sorulara veya muhatap oldukları sözlere verdikleri esprilli pratik cevapları ihtiva eder. İbn Ebü Avn bu cevapları Yunanca, Farsça ve Sanskritçe'den Arapça'ya tercüme edilen kitaplarla din, dil, nevâdir ve edebiyata dair Arapça eserlerden derlemiştir. Günümüze ulaşmayan bu kitapları kısmen de olsa tanıtan, geniş bir kültür ve bilgi birikiminin eseri olan *Kitâbü'l-Ecvibeti'l-müskite* Müberred, Sûlî, Ebü Ali el-Kâfî ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî gibi müelliflere de örnek teşkil etmiştir. Nevâdir konusunda eser yazanlar da bu kitaptan faydalanmışlardır. Meselâ Ebü Ali et-Tenûhî, *el-Müstecâd min fa'alâti'l-ecvâd*'ının sonundaki ilâvelerin çoğunu *Kitâbü'l-Ecvibeti'l-müskite*'den almış, Husrî el-Kayrevânî *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*, Mâverdi *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Ebü'l-Abbas el-Cürcânî *el-Muntehab min kinâyâti'l-üdebâ ve işârâti'l-büleğâ*, İbnü'l-Cevzî *el-Ezkiyâ ve Aşhârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinin*, Nüveyrî *Nihâyetü'l-ereb ve Şehâbeddin el-İbşihî Müstezraf fi külli fennin müstezraf*'ında *el-Ecvibe*'den yaptıkları nakil ve seçmelere geniş yer vermişlerdir. *Lübbü'l-âdâb (el-bâb veya lübâb) fî (reddi) cevâbâti (cevâbi) zevi'l-elbâb* adlı eser muhtemelen bu kitabın diğer bir adıdır. Dönemin sosyal hayatını yansıtan orijinal bilgiler ihtiva etmesi açısından da önemli olan eser Muhammed Abdülkâdir Ahmed tarafından müellifin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri hakkında bir mukaddime ile isim, kabile ve yer indeksleri ilâve edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1983, 1985). Eseri ayrıca May A. Yousef, Berlin'deki Preubischer Kulturbesitz'te bulunan nüshaya daya-

narak müellif ve eser hakkında bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (Berlin 1988). İbn Ebü Avn'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri şunlardır: *Kitâbü Beyti mâlî's-sürûr*, *Kitâbü'd-Devâvîn*, *Kitâbü'n-Nevâhi ve'l-büldân*, *Kitâbü'r-Resâ'il*, *et-Teşbihâtü'l-meşrikiyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü Avn, *Kitâbü't-Teşbihât* (nşr. M. Abdülmüid Han), London 1950, neşredenin girişi, s. XIII-XXI; a.mlf., *Kitâbü'l-Ecvibeti'l-müskite* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed), Kahire 1983, neşredenin girişi, s. 3-22; İbnü'n-Nedîm, *Fihrist* (Tecdüdd), s. 164-165; Merzûbânî, *Müveşşah*, Kahire 1343, s. 349-350; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamid), s. 265-266; Seâlibî, *Yeftmetü'd-dehr*, Kahire 1377, III, 133-134; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, VIII, 290-291; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I, 234-253; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 156; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbârî'l-beşer*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 80-81; Safedî, *el-Vâfi* (nşr. H. Ritter v.dğr.), Wiesbaden 1962, V, 307; *Hedyyetü'l-ârifin*, I, 5; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 188-189; Zirikî, *el-A'âm*, I, 60-61; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 9-10; G. E. von Grunebaum, *Dirâsât fi'l-edebî'l-Arabî* (trc. İhsan Abbas v.dğr.), Beyrut-New York 1959, s. 121-129; Sezgin, *GAS*, II, 76; May A. Yousef, *Das Buch der Schlagfertigen Antworten von Ibn Abi 'Awn. Ein werk der klassisch-arabischen Literatur. Einleitung, Edition und Quellenanalyse*, Berlin 1988; M. Abdülmuid Han, "İbn Abi 'Awn: A Litterateur of the Third Century", *JC*, XVI/2 (1942), s. 202-212; a.mlf., "İbn Abi 'Awn", *Eİ²* (İng.), III, 683; Fuâd Tarzî, "Kitâbü't-Teşbihât", *el-Ebhâs*, XXVII, Beyrut 1979, s. 149 vd.; G. C. Anawati, "Textes arabes", *MIDEO*, XVIII (1988), s. 257-258; Janusz Danecki, "Das Buch der Schlagfertigen Antworten von Ibn Abi 'Awn", *WI*, XXXI (1991), s. 102-103; C. Gilliot, "Das Buch der Schlagfertigen Antworten von Ibn Abi 'Awn", *Arabica*, XXXVIII/3, Leiden 1991, s. 398-400; Ebü'l-Feth Hâkimiyân, "İbn Ebü 'Avn", *DMBİ*, II, 690.

MUSTAFA KILIÇ

İBN EBÜ BEKRE

(ابن أبي بكر)

Ebü Hâtim Ubeydullâh b. Ebî Bekre Nüfey' b. Mesrûh es-Sekafî (ö. 79/698)

Emevîler'in Basra kadısı ve Sicistan valisi, tâbiî.

14 (635) yılında Basra'da doğdu. Babası ashaptan Ebü Bekre, annesi Benî İcl kabilesinden Hâle bint Galîz'dir. Dede-si Mesrûh Habeş asıllı bir köle idi. Sonraları onun ünlü hekim Hâris b. Kelede'nin oğlu olduğu söylenmeye başlanmışsa da bu doğru değildir ve oğlu Ebü Bekre'nin İslâm'a girdikten sonra Hâris b. Kelede'ye nisbetle anılmayı reddetmesi de bunu göstermektedir. Mesrûh'un Hâris b. Ke-

lede'ye nisbet edilmesi onun kölesi olması sebebiyledir (bk. EBÛ BEKRE). Basra'nın kuruluşu sırasında kabilesiyle beraber gelip şehre yerleşen İbn Ebû Bekre'nin ailesi burada oluşan zengin çiftlik sahipleri zümresi içinde yer almıştır. İbn Ebû Bekre'nin Basra'da 10.000 dinar harca-yarak yaptırdığı ev Abbâsî Halifesi Meh-dî-Billâh devrine kadar ayakta kalmış, bu dönemde câmi-i kebîri genişletmek için istimplâk edilerek yıkılmıştır (Belâzürî, *Fütûh*, s. 503). İbn Ebû Bekre'nin Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Basra kadılığı-na tayin edildiği dikkate alınırca iyi bir tahsil gördüğü veya babasının anne bir kardeşi olan amcası Ziyâd b. Ebîh'in bu tayinde etkili olduğu söylenebilir. Onun tahsili konusunda bilinen tek husus kıra-at dersi aldığı, fakat Kur'ân-ı Kerîm'i ma-kamla okuma hevesinden dolayı "lahn"a düştüğüdür.

Ziyâd b. Ebîh Irak valisi olunca İbn Ebû Bekre'yi Fars'a gönderip oradaki âteşke-deleri ele geçirmesini istedi; o da birkaç ay içerisinde bu görevi başarıyla yerine getirdi. Daha sonra 50 (670) yılında Mu-âviye tarafından Basra kadılığına tayin edildi ve onun yakın adamları arasında yer aldı. Ertesi yıl Rebî' b. Ziyâd el-Hârî-sî'yi azleden Ziyâd b. Ebîh'in emriyle Sistan (Sicistan) valiliğine getirildi ve Zi-yâd'ın ölümüne kadar iki yıl bu görevini sürdürdü. Valiliği sırasında Sistan'da-ki Zerdüştiler'e karşı sert tedbirler aldı; Arap kaynaklarının Rutbîl veya Zunbîl şeklinde kaydettikleri Türk hükümdarının topraklarına (Kâbilistan, Zâbulistan) akınlar düzenledi. Bunun üzerine Rutbîl elçi gön-derip 1.200.000 dirhem ödeme taahhü-düyle barış istedi. İbn Ebû Bekre bu tek-lifi 200.000 dirhemini bağışlamak sure-tiyle kabul etti ve durumu Ziyâd b. Ebîh'e bildirdi; Ziyâd da antlaşmayı onayladı (a.g.e., s. 576-577).

İbn Ebû Bekre, Halife Abdülmelik b. Mervân tarafından Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve Basra Valisi Mus'ab b. Zübeyr'in üzerine gönderilen Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in idaresindeki orduda birlik kumandanı olarak görev aldı. Basra yakın-larındaki Cufra'da (Cufratü Nâfi') günlerce devam eden savaş Hâlid'in yenilgisiyle so-nuçlandı (71/690) ve o günden sonra bu-rası Cufratü Hâlid, mağlûp Emevî kuvvet-leri Cufriyye, Hâlid ile diğer kumandanlar İbn Ebû Bekre, Humrân b. Ebân ve Mu-gîre b. Mühelleb de Cufri İakabiyla anıldı-lar (Taberî, VI, 152-153). İbn Ebû Bekre, aynı yıl Mus'ab b. Zübeyr ile yapılan ve

onun ölümüyle sonuçlanan savaşta da önemli rol oynadı ve arkasından Basra valiliğine getirilen Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'e vekâleten bir süre Basra-ly idare etmekle görevlendirildi.

78 (697) yılında İbn Ebû Bekre'yi Sîs-tan valiliğine tayin eden Irak genel va-lisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfi, ona son za-manlarda taahhüdünü yerine getirmeyen Türk Hükümdarı Rutbîl'i yakalayıp öldürmesini, ülkesini tahrip etmesini ve ailesini de esir almasını emretti. Hemen harekete geçen İbn Ebû Bekre pek çok ganimet aldıktan sonra geri çekilen Rut-bîl'i takip ederek ülkenin içlerine kadar ilerledi ve böylece Türkler'in arkadan çe-virme oyununa geldi; bir anda ordusuyla birlikte tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Ancak pek çok as-kerini kaybettikten sonra 500.000 veya 700.000 dirhem ödemek ve üç oğlu ile bazı kumandanlarını rehlin bırakmak su-retiyle canını ve askerlerinin geri kalanı-nı kurtarabildi (79/698). O tarihten sonra verdiği ağır kayıplar sebebiyle bu ordu-dan "ceşû'l-fenâ" diye bahsedilmiştir. Bu yenilgiye çok üzülen ve endişeye kapılan Haccâc b. Yûsuf, Halife Abdülmelik b. Mervân'a bir mektup yazarak Türkler'in kendilerini devamlı tehdit eden bir tehli-ke olduğunu ve bu tehlikenin daha fazla büyümeden bir an önce bastırılması ge-rektiğini bildirip ondan Sistan'a kuvvetli bir ordu göndermesini istedi. Kaynaklar, 80 (699) yılında mevcudu 40.000'i aşkın bir ordunun Abdurrahman b. Muham-med b. Eş'as kumandasında Türkler'i yendiğini bildirmektedir.

Halife Abdülmelik b. Mervân, savaş meydanlarındaki kahramanlık ve cesare-tiyle tanınan İbn Ebû Bekre'den Habeş asıllı olması sebebiyle "el-edgam seyyidü ehli'l-Meşrîk" (Şarklılar'ın efendisi siyahî) di-ye söz ederdi. Kaynaklarda, İbn Ebû Bek-re'nin komşusu saydığı 160 aileye devam-lı yardımda bulunduğu ve her bayram 100 köle âzat ettiği bildirilmekte, cömertliğin-den dolayı kendisine "ecvedü'l-Arab" de-nildiği, hatta bu hususta ünlü Hâtîm et-Tâ'î'yi dahi geçtiğini ihsas için Ebû Hâtîm künyesiyle anıldığı belirtilmektedir. 79 (698) yılında Türkler'in karşısında uğ-radığı ağır mağlûbiyetin üzüntüsünden veya kulağındaki bir rahatsızlıktan dola-ry Büst'te vefat etmiştir; 80 (699) yılında ölmüş olması da muhtemeldir. Hastalığı sırasında oğlu Ebû Berdea'yi yerine vekil bıraktığı, Basralı şair İbn Müferriğ el-Himyerî'yi Sistan'a çağırarak kendisi-

ni öven kasideler yazdığını, babası Ebû Bekre, Hz. Ali, İbn Sîrîn, Saîd b. Cümhân ve başkalarından hadis rivayet ettiği be-lirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 190; Halife b. Hay-yât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 483-484; İbn Kutey-be, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 533; Belâzürî, *Ensâb*, I, 494-505; a.mlf., *Fütûh* (Fayda), s. 503, 509, 524-527, 576-577, 579-580; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 332; VI, 152-154, 165, 320-323; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 351; İbn Hayyân, *Taba-kâtü'l-muhaddişin bi-İşbahân* (nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî), Beyrut 1407/1987, I, 339-340; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 171; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. M. Beşir Eryar-soy), İstanbul 1986, IV, 278-279, 403-410; Ze-hebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 138; İbn Kesîr, *el-Bidâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim v.dğr.), Beyrut 1407/1987, VIII, 318-320; IX, 29-33; J. Welha-sen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşiltan), Ankara 1963, s. 57; Clifford Edmund Bosworth, "Ubaidallah b. Abi Bakra and the Army of Destruction in Zabulistan (79/698)", *Isl.*, XL (1973), s. 268-383; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 344; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Ebî Bekre", *DMBİ*, II, 429-430.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBN EBÛ BELTEA

(bk. HÂTİB b. EBÛ BELTEA).

İBN EBÛ BİŞR

(bk. EŞ'ARİ, Ebû'l-Hasan).

İBN EBÛ CEMRE, Abdullah b. Sa'd

(ابن أبي جمره، عبد الله بن سعد)

Ebû Muhammed Abdullâh b. Sa'd
b. Ebî Cemre el-Ezdi
(ö. 699/1300 [?])

Şahîh-i Buĥârî muhtasarı
ve bu muhtasara
yazdığı şerhlerle tanınan
Endülüslü âlim.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Mâlikî mezhebine mensup bir tarihçi, mü-fessir, kıraat âlimi ve muhaddis olduğu kaydedilmekte, doğru bildiğini açıkça söy-lemekten çekinmemesiyle tanınmaktadır. Kendisine bazı kerâmetler isnat edilmiş-tir. Vefat tarihi çeşitli kaynaklarda 525 (1131), 675 (1276) ve 695 (1296) olarak zikredilmişse de genel kanaat 699'da (1300) Kahire'de öldüğü şeklindedir.

Eserleri. 1. *Cem'u'n-nihâye** *fî bed'i'l-ĥayri ve'l-gâye* (Muhtasaru İbn Ebî Cem-re). Müellif, *Şahîh-i Buĥârî*'den kolayca